

PROSTOR

19 [2011] 2 [42]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
19[2011] 2[42]
281-542
7-12 [2011]

Af

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

428-441 **MARA MARIC
ZRINKA RUDEŽ**

VRTOVI SAMOSTANA SV. MARIJE
NA OTOKU MLJETU

PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 712/726:271(497.5 MLJET)

GARDENS OF ST. MARY'S MONASTERY
ON THE ISLAND OF MLJET

SUBJECT REVIEWS
UDC 712/726:271(497.5 MLJET)

SL. 1. OTOČIĆ SVETE MARIJE S ISTOIMENIM SAMOSTANOM, STANJE 2009.
FIG. 1 ST. MARY'S ISLET WITH THE HOMONYMOUS MONASTERY, 2009

MARA MARIĆ, ZRINKA RUDEŽ

INSTITUT IGH, d.o.o.
HR – 20000 DUBROVNIK, VUKOVARSKA 8/II

PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 712/726:271(497.5 MLJET)
TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM
2.01.05 – PEJSAŽNA ARHITEKTURA
BIOTEHNIČKE ZNANOSTI / POLJOPRIVREDA (AGRONOMIJA)
4.01.08 – KRAJOBRAZNA ARHITEKTURA
ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 27. 5. 2011. / 5. 12. 2011.

IGH INSTITUTE, LTD.
HR – 20000 DUBROVNIK, VUKOVARSKA 8/II

SUBJECT REVIEW
UDC 712/726:271(497.5 MLJET)
TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
2.01.05 – LANDSCAPE ARCHITECTURE
BIOTECHNICAL SCIENCES / AGRICULTURE
4.01.08 – LANDSCAPE ARCHITECTURE
ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 27. 5. 2011. / 5. 12. 2011.

VRTOVI SAMOSTANA SV. MARIJE NA OTOKU MLJETU**GARDENS OF ST. MARY'S MONASTERY ON THE ISLAND OF MLJET**

KLAUSTARSKI VRT
MLJET
OTOČIĆ SV. MARIJE

Otočić svete Marije nasred Velikog jezera u sjeverozapadnom dijelu nacionalnog parka Mljet izniman je prirodni fenomen, ali i kulturni i povijesni artefakt. Benediktinski monasi, koji su u 12. stoljeću nastanili otočić, ostavili su u naslijeđe samostanski sklop okružen kultiviranim krajobrazom koji svjedoči o promišljenom suglasju graditeljstva s prirodom. Rad je usredotočen na povijesne, krajobrazne i vjersko-simboličke značajke samostanskog sklopa i otočića svete Marije s posebnim zanimanjem za klaustarski vrt.

CLOISTER GARDEN
MLJET
ISLET OF ST. MARY

The islet of St. Mary in the centre of the Great Lake in the Mljet National Park presents not only a natural phenomenon but also a cultural and historical monument. The islet was settled in the 12th century by the Benedictines who left behind a monastery complex surrounded with cultivated landscape showing a harmonious relationship between architecture and nature. The paper examines historical, landscape, religious and symbolic aspects of the monastery and St. Mary's Islet with special attention given to the cloister garden.

UVOD

INTRODUCTION

Otočić sv. Marije na Mljetu jest – osim prirodne vrijednosti: ‘otok u otoku’ usred sustava slanih jezera, postankom potopljenih krških polja koja su jedinstven geološki i oceanografski fenomen u kršu – jedinstven kulturni i povijesni artefakt (Sl. 1.). Mikrolokacijski Sv. Marija se nalazi nasred Velikog jezera, u drazi Pračarica, gdje se guste šume alepskog bora (*Pinus halepensis*) povijaju gotovo do morske površine. Površina otočića jedva prelazi 1,6 ha, a visinska je razlika 15 metara od obalne linije do glavice otočića. Nastanili su ga benediktinski monasi u 12. stoljeću, koji su zaslužni za izgradnju samostana, ali i za kultiviranje cjelokupnoga krajobrazu otočića. Današnji oblik samostanskog sklopa potječe iz 16. stoljeća. No, povijesna slojevitost ovoga prostora ne čita se samo na samostanskom sklopu Sv. Marije, nego na cijelom otociću na kojem su elementi kulturne baštine stoljeni s vrsnom i izvornom prirodom, zbog čega je otocić posebno sagledavati kao povijesnokulturni krajobraz.

Osnovni razlog istraživanja jesu promišljeno oblikovani vanjski prostori ovog sklopa, prije svega klaustarski vrt samostana, te oplemenjeni krajobraz otocića. Njihova obnova i oblikovanje bili su u nedavnoj prošlosti posve zanemareni. Osim nedostatka financijskih sredstava i prijevornih imovinskih odnosa, jedan od važnih razloga navedenog stanja jest i nesigurnost u izvornost i vrijednost određenoga povijesnog sloja. No, nije zanema-

riva činjenica da povijesni klaustarski vrt i kultivirani, kulturni krajobraz otocića nisu zaštićeni kao pojedinačne kategorije, već objedinjeno: prema Zakonu o zaštiti prirode [NN 70/05, NN 50/06] otocić je dio nacionalnog parka, a prema Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara [NN 69/99, 151/03, 157/03] pojedinačno su zaštićeni benediktinski samostan i crkva sv. Marije, ostatci srednjovjekovne obrambene arhitekture s obje strane otoka, ostatci građevinskog sklopa s vidljivim dijelovima, fortifikacijske građevine i objekt u obliku crkve ili cisterne na vrhu otoka, dvije gotičke crkvice iz 15. stoljeća.¹

Ovaj rad nastoji objediniti sve dosad objavljene historiografske podatke o klaustarskom vrtu i kulturnom krajobrazu izvan zidina samostana, ali donosi i podatke i zaključke koji su rezultat istraživanja autora.

POVIJEST OTOČIĆA SV. MARIJE

HISTORY OF ST. MARY'S ISLET

Određeni nalazi svjedoče o tome da je Sv. Marija bila naseljena i u prapovijesno doba, budući da se na glavici otoka nalaze ostatci, vjeruje se, ilirske gradine.² Grčki pomorci do bro su poznavali Mljet, a rimski upravitelji u Polacama grade palacij iz kojeg upravljaju cijelim otokom. Prirodno bogatstvo otoka, koje se očituje i danas raznovrsnom florom i faunom, blaga klima te zaštićeni položaj otocića učinili su ga mjestom ugodnim za život. Ne čudi stoga što je benediktinska monasticka zajednica, nakon što je, prema nekim navodima, bila u početku smještena u Polacama, odabrala kao stalnu nastambu upravo ovaj otocić gdje je u miru i izdvojenosti mogla kroz predanu suttljivost i radišnost služiti Bogu.³ Negdje oko 1168. godine Desa, knez Zahumlja, daruje Mljet benediktincima.⁴ Poznato je također da je papa Aleksandar III. 1177. godine potvrdio bulom benediktinskim

¹ Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode Dubrovnik

² PEKOVIC, MILOŠEVIĆ, 2006.

³ GUŠIĆ, FISKOVIC C., 1958.; MATOS, 2008.; Kršćanske monastické asketske zajednice na zapadu nastaju već potkraj 4. st. Određeni samostanski izvori navode kako je bazilika u Polacama mogla u ranom srednjem vijeku biti monaška crkva, možda posvećena sv. Mihovilu, odakle su benediktinci prešli na otok sv. Marije jer se ondje smanjio broj slavenskih (hrvatskih) monaha. Tada su benediktinci preustrojili samostan prema Pravilu sv. Benedikta.

⁴ MARINOVIC, 2010: 281

⁵ MATOS, 2008: 3

⁶ Benediktinski su se monasi služili zaboravljenim rimskim priručnicima o ratarstvu uvodeći nove ratarske metode – primjerice trogodišnju rotaciju kultura ili plug na kotace za duboko oranje. Ostavili su u naslijeđe kalendare koji su mjesec za mjesecom pokazivali radove koje je trebalo izvršiti: oranje, sisanje, žetvu. Uzgajali su i vinograde gdje je god to podneblje dopuštalo, a njihova uloga u usavršavanju vinarstva ostat će vodeća sve do 18. st. Vojnici i vrtovi imali su veliku važnost zbog prehrane mo-

redovnicima iz samostana sv. Marije u Pulsanu na Monte Garganu u Apuliji njihove posjede na Mljetu te oni postaju njegovi feudalni gospodari.⁵

Benediktinski monasi na Sv. Mariji živjeli su u skladu s Benediktovom regulom u kojoj su ispisana pravila ponašanja opata u svim segmentima njihova življenja. Svi dnevni sadržaji bili su raspoređeni na vrijeme molitve i vrijeme rada, vrijeme pokore i vrijeme radosti, vrijeme šutnje i vrijeme govora. Odlike benediktinske zajednice najbolje sažima poznato Benediktovo pravilo *Ora et labora* (moli i radi), ali ono nije usmjereno postizanju osobnog zdravlja i zadovoljstva, kako to poučava antički uzor (*Mens sana in corpore sano*), nego spomenuti princip ponajprije podrazumijeva slavljenje Boga kroz rad, služenje bratskoj zajednici, kao i dobrobiti pučanstva. Zato benediktinski samostan nije bio sklonište od svijeta, iako je izdvojen iz vreve života, nego središte iz kojeg se promišljala dobrobit svih onih koji su bili u sklopu njegove nadležnosti. Upravo su u takvim samostanima, osim plodova znanstvenog i intelektualnog rada, nastala praktična rješenja iz područja agrikulturne, hidrotehničke i obrtničke koja su utjecala na život izvan samostanskih zidina.⁶

Visoka razina uredenosti monaške zajednice očitovala se i vrlo jasno utvrđenim odnosima prema lokalnom stanovništvu. Mlječani su od gotovo samih početaka sudjelovali u gospodarstvu samostana. U tekstu priora don Placida Guske potanko se navode obveze Mlječana prema samostanu: obrada zemlje, berba maslina i vinove loze, briga oko stoke, sječa šume u točno određenim razdobljima, čišćenje otočića, ali i druge prirodne dace. Zaustavivši benediktinci omogućuju Mlječanima obrađivanje dijela svoga zemljišta za vlastite potrebe.⁷ Godine 1345. benediktinci sklapaju ugovor kojim stanovnike Mljeta oslobađaju prirodnih daca, dok se otočani obvezuju da

naha, a poznat je podatak da je u Doberanu u Austriji još 1273. godine postojao pokusni staklenik za ispitivanje kultura i selekciju biljaka.

7 SUNDRIČA, 1960: 280. Zanimljivo je da benediktinci dopuštaju naseljavanje stanovništva tek krajem 19. st. na prostore današnjega nacionalnog parka, kada nastaje etnološki i arhitektonski zanimljivo naselje Govedari, kojega naziv govori o zanimanju njegovih prvih stanovnika. Ovaj podatak svjedoči i o promjeni prehrane benediktinaca, koji su se prema izvornoj Benediktovoj reguli suzdržavali od mesa četveronožnih životinja.

8 GUŠIĆ, 1931: 7

9 OSTOJIC, 1963: 166, NODARI, 1997: 15

10 DABELIĆ, 1987: 69

11 OSTOJIC, 1964: 439

12 DABELIĆ, 1987: 71

13 MATOŠ, 2008.

14 <http://www.zakladasvetemarije.hr/> [1.4.2009.]

15 Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine (NN 92/96, 118/01)

SL. 2. PROCELJE SAMOSTANA SV. MARIJE, 1929.
FIG. 2 ST. MARY'S MONASTERY, FAÇADE, 1929

ce za otkup zemljišta plaćati samostanu godišnje 300 perpera.⁸ Redovnici na Sv. Mariji bili su i intelektualno i znanstveno predani svome poslu. Ovdje su boravili istaknuti latinisti i grecisti, povjesničari, pjesnici, prosvjetitelji: pjesnik Mavro Vetranović-Čavić, pisac Bazilije Gradić, povjesničar Euzebij Kaboga, pisac Mavro Orbini, Anselmo Bandur, povjesničar i numizmatik, te barokni pjesnik Ignjat Đurđević (Bernard Giorgi).⁹ Poznato je da je samostanska knjižnica bila jedna od najboljih među benediktinskim opatijama u Dalmaciji.¹⁰ Mljetski je benediktinski monah u crkvenoj hijerarhiji bio druga osoba iza dubrovačkog biskupa.¹¹ No, s vremenom benediktinci gube vlast nad otokom, a 1345. godine Mljet dobiva svoj Statut.¹² Mljet je pripojen Dubrovačkoj Republici 1410. godine, a od tada na njemu obitava knez. Benediktinci su boravili u samostanu sve do Napoleonove okupacijske vlasti koja je ukinula samostan 31. svibnja 1808. godine, kao i sve ostale benediktinske samostane na području bivše Dubrovačke Republike.¹³ U samostanu su kraće vrijeme boravili isusovci, a od 1872. godine do 1918. samostanom upravlja austrijska šumarska uprava. Tijekom njena boravka vodila se briga o održavanju šuma i provodila su se prva detaljnija istraživanja otočke flore i faune. U sastavu bivše države (Jugoslavije) sav je crkveni posjed nacionaliziran, a samostanski sklop sv. Marije prepušten je Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti [JAZU], koja je započela restauraciju crkve. Najveća devastacija samostana dogodila se nakon 1960. godine kada je tzv. Narodni odbor Mljeta pregradio samostan pretvorivši ga u hotel „Melita”, koji je bio u funkciji sve do 1991. godine.¹⁴ Dubrovačkoj je biskupiji 1998. godine vraćen posjed samostana, opljačkan i u ruševnom stanju.¹⁵ Otada dubrovački Bis-

kupski ordinarijat nastoji objektu, ali i otočiću u cijelosti, vratiti nekadašnji sjaj. U njega se vraća redovnički život i postupno se, s mnogo prekida i odustajanja, ovaj jedinstveni sklop obnavlja.

SAMOSTAN SV. MARIJE

MONASTERY OF ST. MARY

Odabir sjeverozapadne strane otočića sv. Marije za gradnju samostanskog sklopa bio je logičan izbor, budući da omogućava zaklonjenost izravnom pogledu nepozvanih 'posjetitelja', ali i zaštitu od nevremena s mora (Sl. 2.). Za razliku od franjevačkih samostana koji se smjestaju na frekventnim ulazima u grad, dominikanskih koji su smješteni na izlazu iz grada ili isusovačkih koji su građeni na istaknutim uzvisinama u gradu, benediktinski samostani obično su građeni izvan naselja, u bogatim agrarnim područjima, u predjelima izvorne i netaknute prirode, u blizini rijeka, mora i jezera, na izdvojenim, skrovitim i pomalo mističnim mjestima.¹⁶ Prema svojoj prostornoj organizaciji ovi su samostani svojevrsni nasljednici antičkih villa rustica. Podjednako su organizirani uokolo peristilnih dvorišta koja povezuju gospodarske, stambene i sakralne objekte samostana u jedinstvenu mikrourbanističku cjelinu.¹⁷

„Samostan treba po mogućnosti sagraditi tako da se sve potrebno, to jest voda, mlin, vrt i raznovrsne radionice nalaze unutar samostana, kako monasi ne bi morali hodati okolo jer im to nikako ne koristi duši.”¹⁸ Ovog pravila sv. Benedikta o smjestaju samostana držali su se i graditelji Sv. Marije na Mljetu. No imanja i obradive površine benediktinaca prostirali su se i izvan posjeda otočića na prostore današnjega nacionalnog parka, pa su monasi birali najbolja mjesta za smjestaj različitih djelatnosti.¹⁹ Primjerice, velika mlinica, koja je služila za meljavu maslina, odnosno različitoga sjemenja i tlačenje vune, bila je na mjestu uskog prolaza mora u jezera, na Vratima od Solina, koristeći stalno i snažno strujanje djelovanjem plime i oseke, na kojemu more velikom snagom plime ulazi u jezera te snagom oseke iz njih izlazi.²⁰

Monaške su zajednice pravno neovisne, nemaju provincija ni vrhovne uprave i redovito ne mijenjaju mjesto boravka, pa je i samostanski sklop sv. Marije nastajao tijekom stoljeća mijenjajući se ovisno o potrebama njegovih žitelja i stilskim obilježjima razdoblja u kojem su se promjene događale. Crkva svete Marije jedna je od najstarijih zavjetnih crkava na Jadranu, poznata kao svetište Gospe od jezera, zaštitnice otoka. U prostornom smislu crkva se opisuje kao jednobrodna građevina s upisanim križem i trodijelnim svetištem s kupolom u četvrtastom tijelu nad središnjim

poljem.²¹ Tijekom arheoloških istraživanja provedenih 2006. godine utvrđene su dvije romaničke faze izgradnje crkve. Crkva je tada bila samostojeća građevina koja je tek u 16. stoljeću spojena sa samostanom.²² U razdoblju renesanse samostanski je sklop zaokružen povećanjem istočnog zida i gradnjom obrambenih kula zbog povećane opasnosti od gusara, pa je od samostana, koji je bio građen kao ljetnikovac, postala utvrda.

Samostanska zgrada, koja je na tri razine, pruža se od predvorja crkve prema jugu. Svi su prostori donje razine nadsvodeni, a njezin je zapadni hodnik otvoren lukovima prema moru.²³ Pročelje samostana uzdizalo se nekada iznad samog mora, tako da su čamci mogli uploviti iz Velikog jezera ravno u podrum samostana.²⁴ Na drugoj razini nalazile su se gostinske sobe, dnevni boravak i blagovaonica monaha, te sa zapadne strane nadsvodeni hodnik koji vodi u klaustarski vrt. Danas zapušteni klaustarski vrt bio je nekada mjesto setnje i meditacije monaha, koji je povezivao različite sadržaje njihova svakodnevlja u jedinstvenu cjelinu. Oblikovan pomoću elemenata koji demonstriraju jednostavnost, umjerenost i stalnost, vrline svojstvene monaškom iskustvu, klaustar je prostor odvijanja kućnih i liturgijskih aktivnosti.

ANALIZA I VRJEDNOVANJE KRAJOBRAZNIH ZNAČAJKI OTOČIĆA

ANALYSIS AND EVALUATION OF THE ISLET'S LANDSCAPE FEATURES

O stilskim obilježjima i namjenama vanjskih površina samostana sv. Marije vrlo je malo toga istraženo i napisano. Stoga se ovo istraživanje, koje prije svega nastoji jasnije utvrditi povijesnu matricu klaustarskog vrta, temelji na malobrojnoj hrvatskoj bibliografskoj građi

¹⁶ OSTOJIC, 1963: 397; Njihova neovisnost o samostanskoj monarhiji i prelazak na suvremeni način života utjecali su na njihovu tešku samostalnu održivost. [BADURINA, 1990: 37]

¹⁷ MILIĆ, 1994: 101; D'ANTONIO, 2003: 33; HALES, 2000.

¹⁸ Pravilo sv. Benedikta (66,6)1980:88

¹⁹ O tome da su benediktinci raspolagali velikim površinama obradive zemlje svjedoči i podatak da su određene površine ostavljali na ugaru, što je rijetkost za dalmatinsko podneblje u kojem je oduvijek plodno tlo bilo tretirano kao pravo bogatstvo. [SUNDRICA, 1960.]

²⁰ GUSIĆ, FISKOVIĆ C. 1958: 6

²¹ STOSIĆ, 1998: 7

²² PEKOVIĆ, MILOŠEVIĆ, 2006: 4

²³ STOSIĆ, 1998: 9

²⁴ NODILO, 1999: 222

²⁵ Na dubrovačkom području benediktinci su imali samostane na više lokacija (na otoku Lokrumu, na otoku sv. Andrija, u Pakljenom na Šipanu, u Svetom Jakovu...). No njegovani vrtovi otoka Lokruma posebno su opisivani. Benediktinski vrtovi na Lokrumu nastajali su paralelno s gradnjom samostana (još u 11. st. počinje gradnja sklopa). I ovdje su benediktinci kultivirali cijeli otok, prije svega u gospodarske svrhe, ali u renesansi vrtovi nisu imali više

o vrtu samostana i vegetaciji na Sv. Mariji, inozemnoj i hrvatskoj bibliografskoj građi u kojoj je opisan način života benediktinaca te njihov pristup uređenju klaustarskog vrta, komparativnih primjera njegovanih benediktinskih vrtova koji datiraju iz istog razdoblja, a sličnog podneblja i prostorne organizacije,²⁵ karakteristikama oblikovanja vrtova i krajobraza na dubrovačkom području u doba renesanse, te naposljetku terenskim zapažanjima i zaključcima.

Vrtlarenje i kultiviranje biljaka u samostanskim vrtovima uvrijedilo se nakon osnivanja reda sv. Benedikta u Monte Casinu oko 540. godine. Vrtlarstvo je bilo na popisu zaduženja benediktinaca i kao dio pravila o radu (*labora*), ali i kao dio pravila o molitvi (*ora*) – vrtlarstvo je za monahe koji su svoj život posvetili Bogu oduvijek bila jedna od najčišćih odnosno božanskih aktivnosti.²⁶ Oblikujući vrtove, monasi su stvarali prostore biblijskog – edenskog vrta u kojem je čovjek već jednom boravio. U vrtovima samostana stoga se moglo naći raznovrsnog voća, povrća, ljekovitih i začinskih biljaka, ali i cvjetnih nasada koji su služili i za ukrašavanje oltara. U nekim je samostanima svaki opat imao vlastit vrt, priljubljen uz njegovu ćeliju. Stoga su vrtovi benediktinskih samostana oduvijek zauzimali vrlo važno mjesto u njihovoj prostornoj organizaciji. Klaustarski je vrt često središte liturgije ili prostor molitvenog časoslova redovnika, smješten u središnjem dijelu samostanske zgrade, kao što je peristil i atrij bio središnji dio antičke vile. Vrt s ljekovitim biljem (*Herbularius*) bio je nezaobilazan dio benediktinskoga samostanskog sklopa, kao sastavni dio oblikovanih prostora u klausturu, ili na većim i udaljenijim parcelama od osnovne samostanske zgrade.²⁷ Jednako su bili važni i vrtovi za uzgoj određenih kultura, voćnjaci i povrtnjaci, gdje se testirao uzgoj određene

kulture i izvan zidina samostana. O važnosti različitih vrtnih prostora u sklopu samostana, svjedoči i jedinstven sačuvani plan iz 9. stoljeća opatije St. Gallen, koja je tijekom mnogih minulih stoljeća bila jedna od vodećih benediktinskih opatija u Europi.²⁸ Kako su onda izgledali vrtni prostori na Sv. Mariji?

KLAUSTARSKI VRT

CLOISTER GARDEN

Usporedno s mijenama i nadogradnjama crkve i samostana tijekom stoljeća, i klaustar na Sv. Mariji doživljavao je preinake (Sl. 3.). No to se ne može ustvrditi iz arhivske građe o samostanu koja dosad nije bila dostupna, iako se navodi njeno postojanje u Franjevačkom samostanu u Dubrovniku i u Dubrovačkom povijesnom arhivu. Kako je izgledala osnova klaustarskog vrta te kako se ona mijenjala tijekom stoljeća, djelomično su otkrila recentna arheološko-konzervatorska istraživanja koja su proveli konzervator Željko Peković i arheolog Ante Milošević.²⁹ Tijekom istražnih radova utvrđena su dva povijesna sloja klaustura – romanicki i ranorenesansni (Sl. 4.).³⁰ Otkriveni su ostatci križne šetnice u opeci, složenoj ‘na riblju kost’ (na koti +4,95 m), koja ističe ortogonalnost klaustura svojevremenu razdobljima renesanse, ali i romanike. No prema sadašnjem stanju križna osnova nije u središtu te je krak šetnice prema samostanskoj zgradi bitno kraći (prema nalazu) od kraka prema ogradnom zidu samostana, a poznato je da su renesansni vrtovi imali pravilnu ortogonalnu simetriju. U tom je smislu i glavna šetna staza bila zasigurno približno podjednake duljine krakova pa se može pretpostaviti da je ophodni nadsvođeni prostor samostana rastvoren arkadama kasnije nadograđen.³¹ Osim glavnih linija komunikacije, nisu pronađeni ostatci drugih vrtnih elemenata te je to u prvi mah upućivalo na zaključak da se vrt nekada nalazio na istoj koti kao i ophodna šetnica, odnosno da u vrtu sagrađenom na stijeni nije bila predviđena značajnija ‘zelena’ komponenta. Vjerojatno je u samim počecima gradnje samostana to doista bilo tako. Primjerice, dvorište romanickog samostana benediktinske opatije na Lokrumu bilo je zauzeto gustijernom iz koje se samostan opskrbljivao pitkom vodom, no otvoreni prostor klaustura renesansnog samostana nije bio popločan, već je bio prepušten plodnome tlu. Spremište za vodu kisnicu i kamena kruna zdenca s grbom dubrovačkoga vlasteoskog roda Giorgi (Đurđević) bili su smješteni pod trijemom južnog krila samostana, gdje se i danas nalaze. Takvo rješenje omogućilo je da atrij klaustura bude namijenjen nasadima i uređen kao klaustarski vrt.³²

Nije moguće sa sigurnošću govoriti o izvornom izgledu i vrtnim elementima romanickog

Sl. 3. KLAUSTAR SAMOSTANA SV. MARIJE
Fig. 3 ST. MARY'S MONASTERY, CLOISTER

samo utilitarnu ulogu, pa o njihovoj ljepoti i raskoši pišu i onovremeni poznati ‘svjedoci’ poput putopisca Filipa de Diversisa (u: *Opis položaja, zgrada, drevnog uređenja i pohvalnih običaja slavnog grada Dubrovnika iz 1440.*) i dominikanca Serafina Razzija (u knjizi: *La storia di Raugia*, objavljenoj 1595.). [ŠIŠIĆ, 2003: 110]

²⁶ Prvi kršćanski samostani nastali su u 3. st. u Egiptu, a njihov osnivač je sv. Antun Pustinjak. Sv. Jerolim postavlja temelje samostanskog ponašanja u *Regula Monachorum* (5. st.); odmah nakon molitve redovnici moraju uzgajati voće, povrće, lozu, začine i lijekove, te raznovrsne mirisne biljke.

²⁷ LEROUX-DHUYS, 1998: 67

²⁸ Ako se izuzme biblijski opis rajskog vrta, onda je pjesma Walahfrieda Straboa *Hortulus* iz 9. st. prvi opis uređenja jednog vrta u citavoj zapadnokršćanskoj civilizaciji, a opisuje upravo vrtove opatije St. Gallen. Navodi se 16 gredica biljaka (žalfija, ružmarin) i 18 gredica povrća i začinskog bilja.

²⁹ PEKOVIĆ, MILOŠEVIĆ, 2007.-2008.

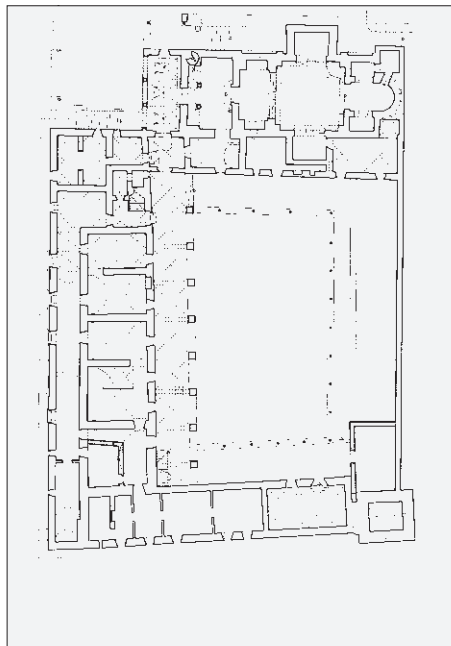
³⁰ PEKOVIĆ, MILOŠEVIĆ, 2007.-2008.

³¹ ŠTOŠIĆ, 1998: 10

³² ŠIŠIĆ, 2001: 415

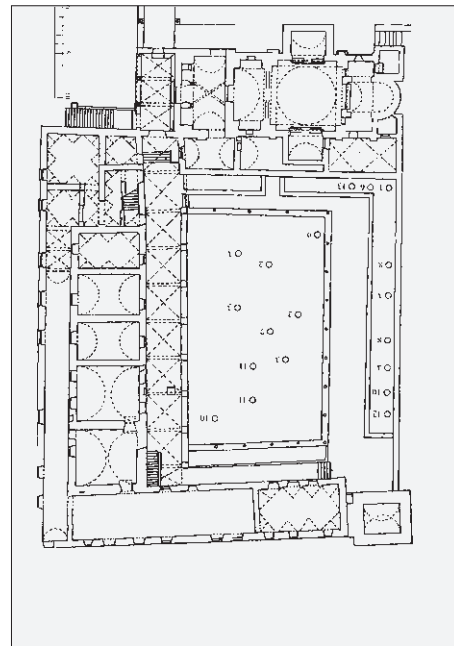

SL. 4. ARHEOLOŠKI NALAZ RANORENESANSNE ŠETNICE
FIG. 4 RENAISSANCE WALKWAY, ARCHAEOLOGICAL FINDS

SL. 5. SNIMKA KLAUSTRA POLOVICOM 20. STOLJEĆA
FIG. 5 CLOISTER, MID-20TH CENTURY

SL. 6. SNIMKA KLAUSTRA KRAJEM 20. STOLJEĆA
S INVENTARIZACIJOM VRSTA
FIG. 6 CLOISTER, END OF THE 20TH CENTURY AND AN INDEX
OF PLANTS

SL. 7. KLAUSTARSKI VRT POLOVICOM 20. STOLJEĆA
S VIDLJIVIM STUPOVLJEM ZA PERGOLU
FIG. 7 CLOISTER GARDEN IN THE MID-20TH C.
WITH PERGOLA POSTS

i ranorenesansnog sloja klaustara. Poznato je da nijedan od srednjovjekovnih vrtova nije do danas očuvan te da je njihovo spoznavanje vezano gotovo isključivo za oskudan arhivski materijal, ali i za rijetke i nedovoljno pouzdane prikaze tih vrtova u slikarstvu.³³ Opcenito se uvriježilo mišljenje da vrtovi iz tih razdoblja nisu imali posebna stilska i značajna estetska obilježja, bez istaknutih detalja, s poznatom shemom ortogonalnog sustava šetnih staza i geometrijskih ploha kvadrata namijenjenih utilitarnim nasadima. Nasuprot tome, „klaustarski vrt u okruženju raskošnih romančkih i gotičkih arkada i trijemova zasigurno su dosegali najviše domete hortikulturnog umijeća”.³⁴ Hortikulturno su bili uređeni – primjerice klaustar katedrale u Taragoni u Španjolskoj, građen u duhu cistercijske arhitekture od 12. do 14. stoljeća; romančki klaustar katedrale Saint Sauveur u Aix-en-Provence u Francuskoj; romančki klaustar benediktinske opatije Maria Laach u Njemačkoj, ili na prostoru Hrvatske klaustar Franjevačkog samostana u Dubrovniku iz prve polovice 14. stoljeća.³⁵

Razlozi zbog kojih su klaustarski vrtovi zasigurno bili bogato oblikovani nasadima, dakako u onovremenim mogućnostima, jesu i poznavanje novih uzgojnih hortikulturnih tehnika,³⁶ ali i svjesnost njihovih graditelja da su vrtovi samostana i ključ čitanja liturgijskog prostora. Osim toga, teško je zamisliti da su opati na Svetoj Mariji boravili na ‘golom kamenu’ u srcu Mediterana, gdje se za ljetnih žega jednostavno vapi za hladom.

Površina klaustara na Sv. Mariji, odnosno atrija klaustara bez ophodnog prostora, iznosi

695 m².³⁷ Ovaj je podatak zanimljiv stoga što je klaustarski vrt na Sv. Mariji površinom dvostruko veći od klaustarskog vrta Franjevačkog samostana u Dubrovniku, najstarijeg poznatog na dubrovačkom području (kasnoromančki klaustar iz 1360. godine, kojeg površina iznosi 305 m²).³⁸ Veći je i u odnosu na gotičko-renesansni klaustar dominikanskog samostana u Gradu (530 m²), kao i od renesansnog klaustara Franjevačkog samostana u Rozatu koji je najveći franjevački klaustar u provinciji (542 m²), pa je bez obzira na drukčija prostorna okruženja ovih samostana očito da je klaustar na Sv. Mariji zauzimao važno mjesto unutar samostanskog sklopa. Klaustar je bio mjesto odvijanja i kućnih i liturgijskih aktivnosti. Tu se provodio dio dana u tihoj šetnji, nauku, privatnoj molitvi, njezi vrta. Pod trijemom unutar klaustara monasi su

33 MILIĆ, 1994: 105

34 MILIĆ, 1994: 100

35 O vrtovima franjevačkog samostana Male bruce u gradu piše Filip de Diversis 1440. god. [FUGOŠIĆ, 1995: 51]

36 Redovnici kao nositelji duhovnog i intelektualnog, pa i materijalnog napretka bili su upoznati s djelima onovremenih znanstvenika i praktičnih istraživača. God. 1245. Albertus Magnus konstruirao je u dominikanskom samostanu u Kölnu na Majni prvi poznati staklenik, a u svojoj knjizi o raslinju *De Vegetabilis et Plantis*, objavljenoj 1571. g. u Veneciji, opisuju sadržaje ‘ukrasnog’ vrta, kao što su raznovrsno cvijeće, staze za šetnju, pergole i zdenac s vodom u njegovu ortogonalnom središtu. Petrus de Crescentius u svome djelu *De ruralium commodorum libri XII*, objavljenom u Bologni 1305., opisuju idealan predložak za vrt.

37 Zajedno s ophodnim prostorom površina klaustara iznosi 840 m².

38 Zajedno s ophodnim prostorom površina klaustara iznosi 773 m².

39 OSTOJIC, 1963: 216

se okupljali prije polaska u crkvu, a tu su bile i početne postaje procesija. U samim začetima gradnje samostana ondje su se opati vjerojatno i pokapali.³⁹

Ono što se danas jasno uočava iz osnovne matrice klaustarskog vrta jest da su i investitori i graditelji na Sv. Mariji bili svjesni okruženja te da su gradili u skladu s njime. Naime klaustar je prema svojoj posljednjoj osnovi koja se može iščitati sukladan pravilima dubrovačkoga renesansnog vrta (Sl. 7.). Stilsku poveznicu s dubrovačkim renesansnim vrtom potvrđuju i prva znanstvena istraživanja o klaustarskom vrtu Sv. Marije koja je provodio Cvito Fisković sredinom 20. stoljeća,⁴⁰ iz čijeg se zapisa iščitava i visoka ocjena njegove vrijednosti: „Perivoj klaustara imao je odrine, koje stari Dubrovčani zвахu sjenice. Od njih su u setnjicama ostali redovi okruglih vitkih kamenih stupova s glavicama povijena lišća koje se sretaju u skoro svim vrtovima dubrovačkih ljetnikovaca. Sred zaštićenog perivoja i danas raste južno bilje, narance i četruni sklonjeni od vjetrova pučine.”⁴¹ Vrt Sv. Marije istraživala je predano i Marija Nodilo koja je u svojim radovima preuzela Fiskovićevo stajalište o renesansnoj matrici vrta kao polazištu za obnovu.⁴²

Osnovnu strukturu vrta, kako pokazuje i snimka iz 1948. godine (Sl. 5.), čini relativno pravilan pravokutnik s dužom stranicom u smjeru sjever-jug u kojem je upisan manji pravokutnik namijenjen nasadima (izdignut na kotu +5,93). Upisani je pravokutnik izdignut i ograđen zidicem, što govori u prilog tome da je samostan izgrađen na stijeni te da je zemlja za obrađivanje vrta unesena. Na prostorima koji ne obiluju plodnim tlom grade se izdignute i ograđene vrtno plohe u koje se dovozi zemlja, koja se na ovaj način čuva od ispiranja. Ovdje prisutan karakteristični element dubrovačkoga renesansnog vrta jest prije svega posljedica prirodnih datosti. Njega s tri strane uokviruje glavna setna staza. Nekada je glavna komu-

nikacija u klaustaru bila natkrivena pergolom, neizostavnim elementom dubrovačkoga renesansnog vrta (Sl. 7.).⁴³ Tome svjedoče, iako prorijedeni, stupovi s vegetalnim kapitelima skromnije i bogatije obrade, te kameni ‘zubovi’ pričvršćeni na crkvu i zgradu samostana koji su služili kao nosači pergole (Sl. 7. i 10.). Na njima je bila postavljena drvena rešetka, a iz presjeka kapitela vidljivo je da se radilo o oblicima čempresa. Sa sjeverne strane setna se staza nastavlja u nadsvođeni prostor u sklopu glavne samostanske zgrade, gdje se nalazi i cisterna koje je kruna ukrašena grbom obitelji Sorgo (Sorkočević).

Osim ovih izvornih elemenata klaustarskog vrta iz razdoblja renesanse, koji se nalaze i u opisima vrta Cvita Fiskovića, u klaustaru su se u drugoj polovici 20. stoljeća dogodile određene preinake. Duž zida na istočnoj strani vrta nalazi se izdignuta vrtna površina, po dubrovački *arla* (Sl. 6.). Na južnoj fasadi klaustara, uz obrambenu kulu ugrađeno je kameno pilo sastavljeno iz kamenih ostataka različitih stilskih razdoblja (Sl. 10.). Dijelovi kamene polukružne posude koja se nalazi u vrtu, prema nedovoljno provjerenim tvrdnjama bivšeg župnika na Sv. Mariji, nekad su pripadali posudi za skupljanje vode. Ovaj se, inače neizbježan element samostanskog vrta, sa središnjim smještajem u ortogonalnom križistu setnica,⁴⁴ preuzima iz antičkog naslijeđa – *Omphalos*, simbol centra svijeta i kozmosa, a u klausturima i u funkciji obrednog pranja opata.⁴⁵ Takvi, po funkciji i obliku slični, elementi nalaze se u klaustarskom vrtu benediktinskog samostana Santi Quattro Coronati i klausturu Maria Laach vom See.⁴⁶ U većini benediktinskih samostana u sjecištu setnih staza u klausturu nalazio se zdenac za skupljanje kišnice ili fontana. No u sklopu arheoloških istraživanja⁴⁷ nije potvrđeno postojanje ovih elemenata na Sv. Mariji.

Klaustarski vrt sv. Marije navodi se u pismohrani mapu u Splitu, gdje se nalaze katastarski podaci iz 1837. godine za Istru i Dalmaciju, kao *orto con frutta* (k.o. Govedari, k.č. 359).⁴⁸ Tada se klaustar bilježi kao vrt s vockama, što odgovara opisu vrta iz 1948. godine o bogatom mediteranskom vrtu, ali i popisu dendrofondi na nacrtu koji je izradila M. Nodilo 1998. godine. Na tom se popisu⁴⁹ nalaze tipični predstavnici sađeni u dubrovačkim vrtovima: *Celtis australis* L. – crni koprivic, *Citrus bigaradia* Lois – ljuta naranča, *Citrus limonum* Hock – limun, *Cupressus sempervirens pyramidalis* Nym. – čempres piramidalni, *Juglans regia* L. – obični orah, *Laurus nobilis* L. – lovor, *Malus sylvestris* Mili. – jabuka, *Nerium oleander* L. – oleandar, *Phoenix dactylifera* L. – datula, *Pitosporum tobira* Thunb. – pitospor, *Punica granatum* L. – nar, *Sambucus nigra* L. – crna bazga, te penjačice *Capparis spinosa* L. – kapara, *Hedera helix* L. – bršljan.⁵⁰ Iako je biljni

SL. 8. *HORTUS CONCLUSUS*, NEPOZNATI AUTOR, 1660.
FIG. 8 *HORTUS CONCLUSUS*, ANONYMOUS, 1660

SL. 9. RUŽA – ELEMENT GRBA NA NADVRATNIKU VRATA KOJE VODE U KLAUSTAR SAMOSTANA
FIG. 9 ROSE – AN ELEMENT OF THE COAT-OF-ARMS ON THE LINTEL OF A DOOR TO THE CLOISTER

SL. 10. JUŽNI DIO KLAUSTARSKOG VRTA, UGRAĐENO PILO NA SAMOSTANSKOJ ZGRADI
FIG. 10 CLOISTER GARDEN, SOUTH PART, WITH A SINK BUILT INTO A WALL OF THE MONASTERY

40 FISKOVIC, C., 1949.; FISKOVIC, C., 1958.; GUŠIĆ, FISKOVIC C., 1958.

41 GUŠIĆ, FISKOVIC C. 1958: 68

42 NODILO, 1995.; NODILO, 1998.; NODILO, 1999.; NODILO, 2010.

43 ŠIŠIĆ, 1991: 71; ŠIŠIĆ, 1981., GRUJIĆ, 1991.

44 LEROUX-DHUY, 1998: 60

45 *Omphalos* je religiozni artefakt izraden u kamenu koji potječe još od starih Grka. Simbolizira centar svijeta, kozmosa. Prema grčkoj predaji Zeus je poslao dva orla da nadu centar svijeta – ‘pupak’ svijeta. Artefakt se u tom kontekstu koristi kako bi se označila točka centra u simboličkom smislu. Kod starih Grka to su bili Delfi. S obzirom na to da su samostani i njihove crkve nastojali biti preslika Božjega grada, ovaj simbol centra svijeta nalazi se u mnogim benediktinskim opatijama.

46 BROOKE, 1974.; LAULE i sur., 2002.

47 Arheološka istraživanja klaustarskog vrta tijekom 2008. god. [Peković, Z.; Milosević, A.]

48 NODILO, 1998.

49 NODILO, 1998: 12

SL. 11. PRIKAZ OTOČICA S MOLITVENO-MEDITACIJSKOM ŠETNICOM I MASLINCIMA

FIG. 11 THE ISLET WITH A PRAYER AND MEDITATION WALKWAY AND OLIVE GROVES

SL. 12. POČETAK MOLITVENO-MEDITATIVNE ŠETNICE

FIG. 12 BEGINNING OF THE PRAYER AND MEDITATION WALKWAY

materijal najefemerniji element vrta, razloge zbog kojih drvenasto bilje nije sačuvano na Sv. Mariji nije moguće opravdati. Tako su i stabla ljute naranče i limuna – Dubrovčanima oduvijek najdragocjeniji nasadi vrtova u estetskom, gospodarskom (hranjivost), ali i ljekovitom smislu – ostecena i prepuštena propadanju (Sl. 3.).

SIMBOLIKA RUŽE

SYMBOLISM OF THE ROSE FLOWER

Klaustar na Sv. Mariji ograđen je visokim i jednostavnim obrambenim zidom, ugaonim kulama, crkvom i krilom samostana koje je arkadama rastvoreno prema vrtu, što odgovara i osnovnoj definiciji *Claustruma*. Treba istaknuti da se prostorna zatvorenost vrta –

Hortus conclusus koji predstavlja karakterističnu strukturu srednjovjekovnih vrtova, čime se ponajprije osiguravala nužna izdvojenost od vanjskog svijeta – može tumačiti i kroz simboličku konotaciju. Naime *Hortus conclusus* je u kršćanskoj teologiji simbol čudesnoga bezgrešnog zacea BDM, njene ljepote, ali i zaštićenosti od grijeha (Sl. 8.).⁵¹ Simbolizam *Hortus conclusus* posebno je izražen kod benediktinskih samostana, budući da je veći samostana posvećena BDM, upravo kao i Sveta Marija nasred Velikog jezera na Mljetu.⁵² Posvećenost samostana BDM graditelji su vrlo jasno prikazali na nadvratniku vrata koja vode u klaustarski vrt na kojem su u okviru grba isklesane petolisne ruže,⁵³ najčišći i najjednostavniji simbol titulara ovog samostana (Sl. 9.). Petolisne ruže simboliziraju samozatajnost BDM i monašku sutljivost. Središnji dio grba jest Kristov monogram koji se u dubrovačkom kraju osobito štuje od 1515. godine. Prikazana mitra ili infula znak je opatske vlasti, dok je biskupski štap (pastoral) znak dostojanstva, vlasti i pastirske službe.⁵⁴ Ruže su klesane i na stupovlju stubišta u samostanu, ali i na baroknom drvenom koru u crkvi. Ovo dosljedno isticanje simbola, koje nikako nije puko ukrašavanje, vrlo je važno u kršćanskoj liturgijskoj arhitekturi. Simbol sažimlje neiscrpan niz vrijednosti koje se ne mogu priopćiti u njihovoj potpunosti kao jednostavna informacija.⁵⁵

No, je li i klaustarski vrt na Svetoj Mariji bio prepun ruža, kako je BDM prikazana u kasno-srednjovjekovnih i renesansnih slikara⁵⁶ i kao što je to bio vrt samostana na Sv. Andriji kako navodi benediktinski opat Mavro Vetranović u svojoj pjesmi Remeta,⁵⁷ te je li u vrtu postojala fontana (*fons hortorum*) kao simbol izvora života (*puteus aquarum viventium*) – nije poznato.

VRTOVI IZA SAMOSTANSKOG ZIDA

GARDENS OUTSIDE THE MONASTERY WALL

Višemeterski zid klaustara formalno razgraničava klaustarski vrt od vrtova na ostatku

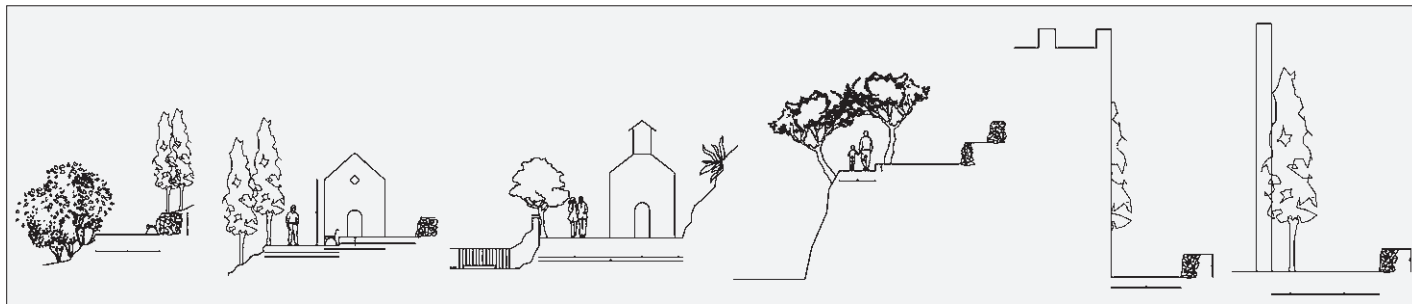
⁵⁰ Za neke se od vrsta iz popisa 1998. god., na temelju analize fotografske građe i nacрта, može zaključiti kako su sadene tek u drugoj polovici 2. st.; *Sambucus nigra* – crna bazga, *Celtis australis* – koprivić, *Phoenix dactylifera* – datula, *Pittosporum tobira* – pitospora, *Laurus nobilis* – lovor.

⁵¹ U *Pjesmi nad pjesmama* prvi je put upotrijebljena metafora ograđenog vrta: „Ti si vrt zatvoren, sestro moja, nevjesto, vrt zatvoren i zdenac zapečacen. Mladice su tvoje vrt mogranja pun biranih plodova: nard i safran, mirisna trska i cimet, sa svim stabljikama tamjanovim, smirna i aloj s najboljim mirisima. Zdenac je u mom vrtu, izvor zive vode koja teče s Libana.“ [*Pjesma nad pjesmama*, Biblija, 2001: 545, 4.12-15]

⁵² OSTOJIC, 1963.: 67

⁵³ BADURINA, 2006: 547

⁵⁴ MATOS, 2008.

otočića, ali oni liturgijski cine jedinstvenu cjelinu. Na Sv. Mariju hodočastilo se tijekom stoljeća, a posebno u dane svetkovanja BDM kada su organizirane procesije, ophodi uokolo otočića. Zbog toga je najizraženiji element otočića upravo šetnica koja ga okružuje slijedeći prirodnu topografiju terena. Ova kružna linija uokolo otočića ima liturgijski gledano ishodište u klastru, budući da procesija ondje počinje, i pritom tlocrtno podsjeća upravo na kronicu (Sl. 11). Kako bi se naglasila ta važna polazišna točka, odnosno ishodišna linija kretanja, posaden je gusti drvored vitkih čempresa (*Cupressus sempervirens Horizontalis*, *Cupressus sempervirens Pyramidalis*; Sl. 12.). Danas ih se na tom potezu nalazi 30, koji su različita, većinom oslabljenoga fiziološkog stanja i narušenoga habitusa.

Ophodnu šetnicu koristili su opati i za pojedinačne intimne molitve i meditacije. Molitva tijekom hodanja jest molitva cijelim tijelom, gdje se izražava traženje, promatranje, izabiranje, usmjerenost.⁵⁸ Molitvena šetnica je blago položena uokolo otočića, svladavajući nagibe terena kroz duge rampe koje se nadvode jedna na drugu niskom stubom. Njena duljina je u prosjeku 274 metra, a širina varira od 2,5 do 3,5 metra. U najvećem dijelu nalazi se u blagom kamenom usjeku gdje se vegetacija ispreplela s okvirom od suhozida različitih visina, ovisno o terenu (Sl. 13.). Danas se zbog zapuštenosti na nekim dijelovima gubi njena osnovna morfologija i gradbeni elementi. U većem je dijelu hodna površina šetnice od kamene sitneži kroz koju izbija tra-

va, a niske su stube na rampama od grubo složenih kamenih kvadara. Na šetnici se nalaze molitvene postaje uza srednjovjekovne kapelice najprije sv. Ivana, zatim sv. Benedikta i sv. Skolastike, a na vrhu su glavice otočića tijekom arheoloških istraživanja 2006. godine utvrđeni nalazi kasnoantičkog kaštela u kojeg se središnjem dijelu nalazi srednjovjekovna građevina (Sl. 14.). Pogledi kroz krošnje čempresa i maslina prema skrovitim uvalama mljetskih jezera cine ovu molitvenu putanju jedinstvenom. Tijekom arheoloških istraživanja otkriveni su uza zapadni dio šetnice bedemi prapovijesne gradine pa je moguće da je i šetnica trasirana na mjestu nekadašnjih bedema.⁵⁹

Karakterno klaustarski je vrt intiman privatni prostor, što je jasno iz izbora biljnog materijala kojim je oplemenjen. Dendrofond izvan samostanskog zida prvi je put inventariziran i vrjednovan upravo za potrebe ovog istraživanja. Od utvrđenih 16 drvenastih vrsta, kojih je ukupno dvjestotinjak, izdvajaju se maslina (*Olea sp.*), alepski bor (*Pinus halepensis*), somina (*Juniperus phoenicea*) i čempres (*Cupressus sempervirens*). Pritom su bor i somina zapravo pionirske vrste koje su s bujno razvijenom makijom potisnule nekad dominantnu maslinu. Naime razvedenu morfologiju otočića benediktinci su nastojali oblikovati. Zbog toga su, izuzimajući samostansku zgradu, najdojmljiviji elementi otočića upravo terasirane padine (Sl. 15.) pregrađene suhozidima kojima je premrežen čitav otočić, a koji se pružaju bočno od molitveno-meditativne šetnice. Ovaj proces kultiviranja otoka bio je zahtjevan planski proces koji je uključivao zasigurno i lokalno stanovništvo, s obzirom na to da je mljetski samostan stalno bolovao od slabe nastanjenosti.⁶⁰ Nekada je dakle taj potpuno kultivirani krajobraz krasilo više od dvjestotinjak stabala maslina. Maslina je, za kršćanski svijet sveto drvo, za benediktince na Svetoj Mariji imala osim one liturgijske i veliku prehranbenu, kurativnu, ali i gospodarsku vrijednost.⁶¹ Ako se pretpostavlja da je na Svetoj Mariji bilo oko 200 stabala maslina, onda to znači da su opati mogli raspolagati i sa do 2000 litara maslinova ulja godišnje, što je višestruko premasivalo njihovo

SL. 13. KARAKTERISTIČNI PROFILI MOLITVENO-MEDITATIVNE ŠETNICE

FIG. 13 CHARACTERISTIC PROFILES OF THE PRAYER AND MEDITATION WALKWAY

SL. 14. POGLED PREMA PRAPOVIJESNOJ GRADINI I OBRAMBENOJ KULI U SKLOPU SAMOSTANA SV. MARIJE
FIG. 14 VIEW OF THE PREHISTORIC HILLFORT AND DEFENCE TOWER WITHIN ST. MARY'S MONASTERY

SL. 15. POGLED PREMA TERASIRANIM VRTOVIMA NA JUŽNOJ STRANI OTOČICA

FIG. 15 VIEW OF THE TERRACED GARDENS ON THE SOUTH SIDE OF THE ISLET

55 ŠAŠKO, 2004: 67

56 BDM je u kasnosrednjovjekovnom i renesansnom slikarstvu prikazana u ograđenom vrtu prepunom ruža. Taj vrt je u prikazima ograđen pravokutnog oblika s izvorom vode – života (*puteus aquarum viventium*), tj. fontanom (*fons hortorum*), cedrom, maslinom te napokon s ružičnjakom. Zbog toga ne čudi da se ruže nalaze i u srednjovjekovnim, a poslije i u renesansnim klaustrima kao osnovni inventar samostanskog vrta.

57 VETRANOVIC, 1994: 68

58 ŠAŠKO, 2004: 77

59 PEKOVIC, MILOSEVIC, 2006.

60 OSTOJIC, 1964: 440

61 Osim masline, u predaji se govori kako su benediktinci sjeverno od samostana u polju Pomijenti uzgajali ljekovito i egzotično bilje, ali i pamuk i rizu. [OSTOJIC, 1964: 444]

SL. 16. PRIJEDLOG OBNOVE KLAUSTARSKOG VRTA
FIG. 16 RENOVATION PROPOSAL OF THE CLOISTER GARDEN

ve potrebe pa je zasigurno prodaja maslinovog ulja ili 'tekućeg zlata', kako je maslinu još Homer nazivao, činila osnovu samostanskog proračuna. Dugovječnost, samoobnovljivost jer na mjestu starog stabla izbijaju samonikli izdanci, skromni zahtjevi rasta na skrtnom tlu, gotovo bez vode, ali uz obilje sunca – omogućili su da masline uz kamen i danas svjedoče o nekim davno prošlim vremenima na otočiću.

Prema podacima iz 1998. godine na otočiću je bilo 80-ak stabala maslina.⁶² Danas ih je svega 60-ak. Specifičnost je Mljeta postojanje oko pet vrsta autohtonih maslina,⁶³ a na otočiću nalaze se četiri vrste. Najzastupljenija je oblica, a slijede ju pačica i resulja, te određeni divlji oblici maslina. Stablo masline je zimzeleno, relativno nisko, vijugavo, kvrgavo, cvrsto i otporno čak i na truljenje. Sre-

brnastosiva kora gotovo da je stopljena s dalmatinskim kraskim pejzazem. O ovoj iznimnoj vrsti može se govoriti dakle i u kategoriji visoke vrijednosti u estetskom smislu. Vjerojatno je isticanje estetske i simboličke poruke razlog zbog kojeg su opati posadili dva stabla masline na obali pred pročeljem samostana. Danas su to višestoljetna stabla s najvećim prsnim promjerima na čitavom otoku (pola metra). Svjedoče o maslini kao svetom drvu, simbolu mira, milosrđa, ali i postojanosti te Božje providnosti i brige za ljude. One su ondje izdvojene da bi svakog posjetitelja na to trajno podsjećale. Ono što nam je ostavilo u naslijeđe 20. stoljeće u ovom iznimnom kulturnom krajobrazu nije posebno značajno. Štoviše, na to ukazuju zapušteni maslinici, ogoljen klaustarski vrt i recentno betonizirana obala ukolo otočića.

ZAKLJUČAK – SMJERNICE ZA OBNOVU

CONCLUSION – RENOVATION GUIDELINES

Kroz istraživanje na temelju dostupnih podataka i zaključaka autora predloženo je kako je tekao povijesni i stilski razvoj klaustarskog vrta. Ipak, nije moguće donijeti jednostrani zaključak o tome kako je izgledao izvoran prvobitni izgled klaustara. Jedan od mogućih scenarija njegova razvoja jest da se klaustarski vrt postupno stvarao; u jednostavan, moguće prvo skromno oblikovan prostor unesena je zemlja, a vrt se s vremenom gradi koristeći prisutne elemente oblikovanja u dubrovačkim renesansnim vrtovima. Iako estetikom postaje sukladan podneblju u kojem nastaje, ovaj je prostor u svojoj temeljnoj zamisli monaški vrt u kojem sve demonstrira umjerenost, stalnost i jednostavnost, te ima svoju svrhu. U vrtu je prisutna relativno skromna kamena plastika bez 'suvišnog' mobilijara u obliku klupa i fontana koje srećemo u drugim dubrovačkim vrtovima. Glavna setna staza pod pergolom je cirkularna i koristi se za procesije, a pergola omogućuje boravak u vrtu u proljetnom i ljetnom dijelu godine kada su i najveće Marijanske pobožnosti. Izdignuta i ograđena vrtna površina čuva zemlju od ispiranja, u koju se sade agrumi koji imaju veliku kurativnu vrijednost i zadržavaju plod veći dio godine.

Prema konzervatorskom elaboratu iz 2006. godine⁶⁴ predlaže se spuštanje razine vrta na razinu na kojoj je otkrivena križna šetnica (na kotu +4,95) na cijeloj površini klaustara i njenu rekonstrukciju prema izvornom stanju.

⁶² NODILO, 1998: 16

⁶³ BAKARIĆ, 2007: 16

Vraćanjem cijeloga klaustera na razinu krizne setnice potpuno bi se negirao postojeći vrtni prostor klaustera: prostran ograđeni vrtni prostor, stupovlje pergole, još nekoliko preostalih višestoljetnih stabala ljutih naranča (*Citrus bigaradia* Lois), koje su osnovni inventar dubrovačkoga renesansnog vrta. Ali autori ovog istraživanja zaključuju da je usprkos utvrđenim elementima setnice iz razdoblja rane renesanse potrebno obnoviti renesansni slog karakterističan za dubrovačko podneblje, koji se još i danas može iščitati u klaustarskom vrtu. Slijedeći poznatu talijansku koncepciju obnove povijesnih vrtova, vraćanje u prvobitno stanje dopušteno je jedino tada kad je poznata bogata dokumentacija o izvornom stanju vrta.⁶⁵ Upravo se zato navedeno čini opravdanim, budući da nije u potpunosti poznato kako je izgledao izvoran, prvobitni izgled klaustera. Zbog toga se obnova klaustarskog vrta temelji na djelomičnoj rekonstrukciji utvrđenoga ranorenesansnog i renesansnog sloja klaustera te u manjoj mjeri na novom interpretacijskom pristupu, primjenjujući već prisutne elemente dubrovačkoga renesansnog vrta (Sl. 16). To ponajprije znači prezentaciju križne setnice na njejoj izvornoj koti i utvrđenim dimenzijama (širine 1,53 m, te duljine u smjeru sjever-jug 24 m i istok-zapad 14 m), te popločenje opekom složenom 'na riblju kost'. Na ovaj način 'upisana' setnica, postojeću pacetvorinastu formu s nasadima, razdjeljuje i omogućuje formiranje četiri nejednaka vrtna lika, čime se čuva plodna zemlja i postojeći nasadi, ali i otvara mogućnost za dosadnju. Dubrovački renesansni vrt nije bio podložan strogoj simetriji i proporciji oblika. Ophodna setnica klaustera rekonstruirana se u širini od 3,6 metara (na koti +5.40), kao što je iskazano i na nacrtu vrta iz 1948. godine. Njena obrada predviđena je u sloju sipine od sitnoga riječnog agregata, budući da arheološka istraživanja nisu utvrdila postojanje popločenja. U prostor klaustera planira se vratiti i jedan od najistaknutijih elemenata dubrovačkoga renesansnog vrta – pergolu. Na kameni zid koji omeđuje središnji vrtni prostor postavlja se niz stupova (na temelju izvornih izradit će se replike stupovlja koje nedostaje) na utvrđene razmake od 2,40 do 2,70 m.

U radu je istaknuta liturgijska i oblikovna poveznica između klaustarskog vrta i krajobraza izvan zidina samostana preko molitvene ophodne setnice koje je ishodište upravo u klaustaru. Utvrđeno je da otočić nije stihijski ozelenjen, nego da je u cijelosti kultiviran još od samih začetaka gradnje samostana i

premrežen terasiranim maslinicima ograđenim upečatljivom strukturom suhozida svojstvenom za dalmatinsko podneblje. Zaključak o kultiviranosti potkrepljuje i provedena prva cjelovita inventarizacija drvenastih vrsta na otoku, od kojih su nekada većinu činile masline (pretpostavka o postojanju 200 stabala masline – važna prihodovna vrijednost samostana). Nalazi dobiveni arheološkim istraživanjima utvrdili su prapovijesni, antički, kasnoantički i srednjovjekovni sloj, što upućuje na kontinuitet življenja na Sv. Mariji od prapovijesnog razdoblja do današnjeg doba. Na ovom prostoru nalaze se dvije srednjovjekovne crkvice, ostatci kasnoantičkog kaštela, prapovijesni bedemi. Zbog navedenoga u ovome se radu čini među najvažnijim istaknuti da isprepletanje kultiviranog (maslinici) i kulturnog (kulturnopovijesna baština) na otočiću sv. Marije obvezuje da se cijeli otočić tretira kao složen kulturni krajobraz. Obnova povijesnokulturnog krajobraza ovog otočića, koja je u domeni krajobraznog uređenja, usmjerena je na obnovu molitveno-meditacijske setnice na dijelovima na kojima se gubi njena morfologija, na obnovu suhozida i vraćanje maslinika na južne terase otočića. Elementi kulturnopovijesne baštine na otočiću imaju visoku prezentabilnu vrijednost pa će u tom smislu biti uklonjena vegetacija kako bi se posjetiteljima omogućio pogled na, primjerice, vanjsko lice dvaju sačuvanih poteza megalitskih bedema u suhozidnoj tehnici ili na prostor uza same zidove kaštela kako bi se omogućila dodatna istraživanja i konzervacija nalaza.

Kulturni krajobraz i povijesni vrtovi zbog svoje su prirode – promjenjivost i nestalnost – kategorija prostora za koju je vrlo teško utvrditi čvrste principe zaštite. No, na prostoru Hrvatske upravo su povijesni vrtovi i kulturni, kultivirani krajobrazi na području Dalmacije, zbog čvrstih struktura koje čine njihovu osnovu, ostali trajno upisani u dalmatinskom krajobrazu. Jedan od takvih iznimnih krajobraza, promišljeno premreženih kamenom, jest otočić svete Marije. U klaustarskom vrtu hrapavo obrađeni kameni kvadri izgrađuju poznatu renesansnu matricu uvriježenu na dubrovačkom području. Izvan zidina samostana grubo složen kamen u mede uokviruje terase maslinika. Štiteći ovu naizgled jednostavnu estetiku vanjskog prostora, vrjednuje se sve ono što ona sažimlje. Čisti i nenametljivi oblici podređeni su funkcionalnoj strukturi iz koje proizlaze skladni i postojani odnosi, upravo primjereni filozofiji benediktinaca naspram Boga, prirode, čovjeka.

64 PEKOVIC, MILOSEVIC, 2006.

65 OBAD ŠCITAROCI, 1992: 135

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

- BADURINA, A. (1990.), *Uloga franjevačkih samostana u urbanizaciji dubrovačkog područja*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
- BADURINA, A. (2006.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb
- BAKARIĆ, P. (2007.), *Autohtone sorte maslina Elafita*, vlastita naklada, Dubrovnik
- BROOKE, C. (1974.), *Die große Zeit der Kloster*, Paul Elek Ltd, London
- DABELIC, I. (1987.), *Povijest otoka Mljeta od najstarijeg vremena do 15. stoljeća*, vlastita naklada, Dubrovnik
- D'ANTONIO, M. (2003.), *Abbazie benedettine in Abruzzo*, CARSA Edizioni, Pescara
- FISKOVIĆ, C. (1949.), *Popravlak benediktinske crkve na otoku Mljetu*, „Ljetopis JAZU”, 55 (1949): 19-29, Zagreb
- FISKOVIĆ, C. (1958.), *Samostan i crkva sred jezera na Mljetu*, „Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU”, 6 (1): 1-14, Zagreb
- FUGOŠIĆ, V. (1995.), *Franjevački klaustri na hrvatskoj obali: moja priča o klastru*, Školska knjiga, Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar/Zagreb
- GRUJIĆ, N. (1991.), *Ladanjska arhitektura dubrovačkog područja*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
- GUŠIĆ, B. (1931.), *Kako je Mljet pripao Dubrovačkoj republici*, stamparija Jadran, Dubrovnik
- GUŠIĆ, B.; FISKOVIĆ, C., (1958.), *Otok Mljet – naš novi nacionalni park: antropogeografski pregled i kulturno-historijski spomenici*, JAZU, Zagreb
- HALES, M. (2000.), *Monastic gardens*, Stewart, Tabori & Chang Inc., New York
- LAULE, U.; GEESE, U.; TOMAN, R. (2002.), *Romanik*, Feierabend, Berlin
- LEROUX-DHUY, J. F. (1998.), *Die Zisterzienser, Geschichte und Architektur*, Könemann, Köln
- MARINOVIC, A. (2010.), *Pravni status benediktinske opatije Svete Marije na jezeru na Mljetu (prema srednjovjekovnom Statutu otoka Mljeta iz 1345. godine)*, u: *Benediktinci na području Dubrovačke biskupije*, zbornik radova [ur. mons. PULJIC, Ž.; SIVRIĆ, M.], Dubrovačka biskupija, Dubrovnik
- MILIĆ, B. (1994.), *Vrtovi srednjeg vijeka*, „Prostor”, 2 (1-2): 99-114, Zagreb
- NODILO, M. (1995.), *Vrt u samostanu Sv. Marije: sadašnje stanje – mogućnosti uređenja*, u: *Simpozij Prirodne značajke i društvena valorizacija otoka Mljeta*, Pomena, 4.-10. rujna 1995. [ur. DURBEŠIĆ, P.; BENOVIĆ, A.], Hrvatsko ekološko društvo, Zagreb
- NODILO, M. (1998.), *Vrt benediktinskog samostana na otočiću Sv. Marije na Mljetu*, „Šumarski list”, 1-2 (1/2): 9-17, Zagreb
- NODILO, M. (1999.), *Vrtovi sakralnih objekata dubrovačkog područja*, „Šumarski list”, 5-6 (123): 217-226, Zagreb
- NODILO, M. (2010.), *Vrt u benediktinskom samostanu Svete Marije na Mljetu*, u: *Benediktinci na području Dubrovačke biskupije*, zbornik radova [ur. mons. PULJIC, Ž.; SIVRIĆ, M.], Dubrovačka biskupija, Dubrovnik
- OBAD ŠČITAROCI, M. (1992.), *Hrvatska parkovna baština – zaštita i obnova*, Školska knjiga, Zagreb
- OSTOJIĆ, I. (1963.), *Benediktinci u Hrvatskoj, Opći povijesno-kulturni osvrt*, sv. I, Benediktinski priorat Tkon, Split
- OSTOJIĆ, I. (1964.), *Benediktinci u Hrvatskoj, Benediktinci u Dalmaciji*, sv. II, Benediktinski priorat Tkon, Split
- STOŠIĆ, J. (1998.), *Benediktinski samostan Sv. Marije na otoku Mljetu*, „Radovi Instituta za povijest umjetnosti”, 22: 7-21, Zagreb
- ŠASKO, I. (2004.), *Per signa sensibilia: liturgijski simbolički govor*, Glas Koncila, Zagreb
- ŠIŠIĆ, B. (1981.), *Obnova dubrovačkog renesansnog vrta*, Izdavački centar, Split
- ŠIŠIĆ, B. (1991.), *Dubrovački renesansni vrt: nastajanje i oblikovna obilježja*, HAZU, Zagreb
- ŠIŠIĆ, B. (2001.), *Vrtovi benediktinske opatije na otoku Lokrumu*, „Anali Dubrovnik”, 39: 397-426, Dubrovnik
- ŠIŠIĆ, B. (2003.), *The gardens of the benedictine abbey on the island of Lokrum*, „Dubrovnik Annals”, 7: 99-122, Dubrovnik
- ŠUNDRICA, Z. (1960.), *O agrarnim odnosima na otoku Mljetu u vrijeme pada Dubrovačke republike*, u: *Beriticev zbornik* [ur. CVITANOVIC, V.], Društvo prijatelja dubrovačke starine: 271-287, Dubrovnik
- VETRANOVIĆ, M. (1994.), *Poezija i drame*, Prosveta, Beograd
- *** (1980.), *Pravilo Sv. Benedikta*, Benediktinski priorat, Tkon, Cokovac, Zadar
- *** (2008.), *Benediktinci i stvaranje europske kulture*, „Našim rukama, ali Tvojom snagom”, Monasi samostana Cascinazza Fondazione per la Sussidiarieta, Verbum, Split

IZVORI

SORUCES

DOKUMENTACIJSKI IZVORI

DOCUMENT SOURCES

- NODARI, M. (1997.), *Intervencija na graditeljskoj baštini na otočiću Svete Marije sred Velikog jezera na Mljetu u svrhu konzervacije, restauracije, rekonstrukcije i adaptacije*, priopćenje-dokumentacija, Konzervatorski zavod, Dubrovnik
- PEKOVIC, Ž.; MILOŠEVIĆ, A. (2006.), *Samostan Sv. Marije na otoku Mljetu*, konzervatorski elaborat, Omega engineering d.o.o., Dubrovnik
- PEKOVIC, Ž.; MILOŠEVIĆ, A. (2007.-2008.), *Samostan Sv. Marije na otoku Mljetu*, konzervatorski elaborat, Omega engineering d.o.o., Dubrovnik
- *** (2009.a), *Krajobrazno uređenje otočića sa samostanom Sv. Marije na Velikom jezeru na otoku Mljetu, I. faza*, projektni zadatak, Zavod za planiranje, studije i zaštitu okoliša, Institut IGH d.d., PC Dubrovnik
- *** (2009.b), *Projekt krajobraznog uređenja otočića sa samostanom Sv. Marije*, B 0010, idejni projekt, Institut IGH d.d., PC Dubrovnik
- (2009.c), *Projekt krajobraznog uređenja klaustra samostana Sv. Marije sa pristupnim dijelom i parkom*, A 0010, glavni projekt, Institut IGH d.d., PC Dubrovnik
- MATOŠ, J. (2008.) Privatni tekst patera Jerka Matoša čitan za 200. obljetnicu ukidanja benediktinskog samostana sv. Marije

INTERNETSKI IZVOR

INTERNET SOURCE

- <http://www.zakladasvetemarije.hr/> [1.4.2009.]
- <http://paradicsomkert.blogspot.com/> [10.4.2009.]

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- SL. 1. Foto: Marić, 2009.
- SL. 2. Foto: Griesbach, 1929. (Uprava NP Mljet, Katalog povodom 50. obljetnice osnivanja)
- SL. 3. Foto: Marić, 2009.
- SL. 4. PEKOVIC, Ž.; MILOŠEVIĆ, A. 2007.-2008.
- SL. 5. STOŠIĆ, 1998: 12
- SL. 6. NODILO, 1998: 14
- SL. 7. Foto: *** Österreichische Nationalbibliothek, 1955.
- SL. 8. <http://paradicsomkert.blogspot.com/> [10.4.2009.]
- SL. 9. Foto: Marić, 2009.
- SL. 10. Foto: Marić, 2009.
- SL. 11. *** 2009. b.
- SL. 12. Foto: Đurović-Ruso, 2009.
- SL. 13. *** 2009. b.
- SL. 14. Foto: Đurović-Ruso, 2009.
- SL. 15. Foto: Đurović-Ruso, 2009.
- SL. 16. *** 2009. c.

SAŽETAK

SUMMARY

GARDENS OF ST. MARY'S MONASTERY ON THE ISLAND OF MLJET

As a result of research into the monastery complex and the islet of St. Mary the paper presents historical, landscape, religious and symbolic significance of the monastery and the islet. Special attention within the research was given to the cloister garden. The islet of St. Mary is located on the island of Mljet, one of the southernmost Croatian islands in the Adriatic Sea. It is, furthermore, situated in the centre of the Great Lake in the north-western part of the Mljet National Park. This "islet in the island" finds itself in the midst of saltwater lakes formed in flooded karst fields which make unique geological and oceanographic phenomena in the karst. Here, the thick woods of the Aleppo pine (*Pinus halepensis*) almost reach the sea. In addition to being an extraordinary natural phenomenon, St. Mary's Islet is a unique cultural and historical monument where human influence has been present from the prehistoric period to the present day.

In his papal bull Pope Alexander III, granted the ownership of properties in Mljet to the Benedictine monks from St. Mary's Monastery in Pulsano on Monte Gargano in Apulia in the second half of the 12th century. It was, therefore the Benedictines who were responsible for the construction of the monastery, but also for the cultivation of the island's landscape. The aim of this paper is to give an overview of the past historical publications on the cloister garden and the cultural landscape outside the monastery walls but also to present data and conclusions of the research into this topic.

The paper presents an analysis of two selected areas which differ in terms of formal and spatial features but which are related in terms of liturgy: the historic cloister garden of St. Mary's Monastery and the cultivated cultural landscape of the islet outside the "monastery walls". The monastery cloister is today of a relatively regular rectangular shape and is surrounded by a high defence wall, corner towers, a church and a wing of the monastery whose arcades face the garden. The first analysis of the garden in the mid-20th century revealed elements of the Renaissance style characteristic of the Dubrovnik area. Although completely uncared for, the garden still contains the Renaissance elements that point to its Dubrovnik-based origin. A short wall built from roughly hewn stone blocks surrounds the planting area and columns for a per-

gola with foliage capitals irregularly positioned along the main walkway. The layout of the garden and the ways it changed through centuries were partially discovered during the archeological and conservation research conducted in 2006. The archaeological excavation unearthed remains of an early Renaissance walkway arranged to form a herringbone pattern. The research proved that the cross-shaped layout of the garden was not in the centre of the cloister and that one stretch of the walkway leading towards the monastery building was considerably shorter than the stretch leading to the monastery wall. This suggests that the arched vaulted space of the monastery was a later adaptation and that the garden was gradually built through time. Apart from the garden's main communication directions, there were no other elements that might have belonged to earlier periods. Valuation of the two discovered historical layers of the garden led to the following conclusion: it is necessary to emphasize that the early Renaissance layer with the cross-shaped walkway cannot be entirely restored since the original dimensions and other garden elements of the same period are indefinite. Considering that the garden still features the elements of the early Renaissance garden characteristic of the Dubrovnik area, the authors argue that the renovation of the garden should be based on a partial reconstruction of the early Renaissance and Renaissance layers of the cloister and to a lesser extent on a new interpretation of the currently present elements of the garden. This primarily entails a presentation of the crossed-shaped walkway in its original position and its paving. In this way, the "inscribed" walkway can divide the existing rectangular shape of the garden into four unequal sections contributing to the protection of the plants, preservation of fertile soil and creation of new planting areas. Dubrovnik's Renaissance gardens were not created according to strict principles of symmetry and proportion. The circular garden walkway with columns for the pergola, which is today the most distinctive element representative of the Renaissance gardens in the Dubrovnik area, will be reconstructed with the help of gravel analysis since there is no archaeological evidence for the existence of paving. The second researched area covered the gardens outside the

monastery wall. In the context of liturgy, the cloister garden and the rest of the gardens on the islet form an inseparable whole which makes the monastery wall only a formal division between the two. In the course of hundreds of years, the islet of St. Mary was a big pilgrimage centre especially during celebrations and festivals of the Blessed Virgin Mary with processions all around the islet. This is the reason the most prominent element is the prayer and meditation walkway that encircles the islet by following the natural topography of the terrain. From the perspective of liturgy its starting point, emphasized with a row of slender cypress trees (*Cupressus sempervirens Horizontalis*, *Cupressus sempervirens Pyramidalis*) is in the cloister. The longest stretch of the walkway is located in gentle defiles where vegetation is intertwined with dry stone walls whose height is determined by the terrain. This unique prayer path also contains pilgrimage stations with medieval chapels of St. John, St. Benedict and St. Scolastica.

The 2006 archaeological excavations on the top of the islet revealed remains of a late antiquity caste with a medieval building in its centre. Archaeological research also indicated possible existence of prehistoric walls underneath the walkway. The exceptional cultural landscape of the islet which embraces both cultural heritage and natural environment is witnessed by the fact that the entire islet used to be covered with olive groves. The indented topography of the islet with its highest point at 15 meters above sea level necessitated the organization of the landscape into terraces divided by dry stone walls. The degree to which the islet is cultivated is supported by the first comprehensive creation of an inventory of ligneous species which used to be represented mostly by olive trees. Archaeological excavations confirmed the existence of prehistoric, antique, late antique and medieval layers which suggest continuity of life on St. Mary's Islet, additionally supported by two medieval churches, remains of a late antique castle, and prehistoric walls. All this makes it important to stress that a close interrelationship between the elements of the cultivated (olive groves) and the cultural (cultural and historical heritage) on St. Mary's Islet demands a commitment to treat it as a complex cultural landscape.

MARA MARIĆ
ZRINKA RUDEŽ

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

Dr.sc. **MARA MARIĆ**, dipl.ing.agr., diplomirala je 2002. na Agronomskom fakultetu u Zagrebu, smjer krajobrazno uređenje. Doktorirala je 2010. na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu.

Dr.sc. **ZRINKA RUDEŽ**, dipl.ing.arh., diplomirala je 1978. na Arhitektonsko-urbanističkom fakultetu u Sarajevu. Magistrirala je 1984. na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Doktorirala je 1987. na Rheinisch-Westfälische Technische Hochschule Aachen.

MARA MARIĆ, PhD, graduated from the Faculty of Agriculture, Dept. of Landscape Architecture, Zagreb University. She earned her PhD degree in 2010 at the Faculty of Architecture in Zagreb.

ZRINKA RUDEŽ, Dipl.Eng.Arh., PhD, graduated from the Faculty of Architecture in Sarajevo. In 1984 she earned an MA degree at Zagreb's Faculty of Architecture and in 1987 a PhD degree at the Rheinisch-Westfälische Technische Hochschule in Aachen.

